

پرسشنامه هویت اجتماعی

مقدمه

هویت^۱ به ویژگی‌هایی اشاره دارد که موجب تشخیص فرد می‌گردد. مردم هویت‌های متفاوتی از خود نشان می‌دهند؛ مثلاً، شخصی ممکن است تمایل داشته باشد که به عنوان ورزشکار شناخته شود و شخص دیگری به عنوان تاجر و بدیهی است که به استناد هویت‌های کسب شده، افراد از ارزش‌های خاصی حمایت می‌کنند (بامیستر و بوشمن، ۲۰۰۸).

مباحث مربوط به طرح هویت، هر چند در آغاز متوجه موضوع بحران هویت بود، ولی مسیر بعدی آن در جوامع گوناگون به سمت بازسازی هویت کشیده شد. با پیدایش مدرنیته، برداشتی از هویت اجتماعی انسان‌ها، همچون سوزه یکپارچه، متحده و متمرکز، شکل گرفت. دگرگونی‌های به وجود آمده در جوامع مدرن سبب ایجاد بحران هویت در میان انسان‌ها شد، به گونه‌ای که این بحث، هنوز در کانون توجه روان‌شناسی، به ویژه روان‌شناسی اجتماعی قرار دارد. در پایان قرن نوزدهم، بحث بازیابی هویت اجتماعی یا «من اجتماعی» به جای هویت فردی، کانون توجه بود تا میان دنیای شخصی و اجتماعی افراد ارتباط برقرار سازد و بر اساس فرهنگ متحده‌الشكل، هویت اجتماعی را به وجود آورد. این مسئله نه تنها ارتباط اجتماعی را امکان‌پذیر می‌سازد، بلکه به زندگی افراد معنا هم می‌بخشد. به علاوه، فرآیندی برای خودشناسی کنشگران اجتماعی بوده و معناسازی نیز به واسطه آن صورت می‌گیرد (راجرز، ۲۰۰۸).

صاحب‌نظران معتقدند که بیشترین برداشت افراد از خویشتن، به برداشت و تصور دیگران نسبت به آنان وابسته است. اگر نگرش دیگران در مورد فرد تغییر کند، برداشت او نیز از خودش تغییر خواهد نمود. بنابراین، «من» یا «خود» در افراد تحت تأثیر دیگران قرار دارد، زیرا رفتار و هویت افراد تا زمانی ثابت و قابل پیش‌بینی است که میان تصور فرد از خود و نگرش دیگران نسبت به او ثبات و هماهنگی وجود داشته باشد (بامیستر و بوشمن، ۲۰۰۸). اگر فرد به این نتیجه برسد که طرز تلقی دیگران نسبت به رفتار او تغییر کرده، هویت خود را تغییر می‌دهد. بر این اساس، «من فاعلی» یا هویت فردی و «من مفعولی» یا هویت اجتماعی، در جریان تجارت و فعالیت‌های اجتماعی شکل می‌گیرد. من فاعلی بیانگر وجهه نظر دیگران و من مفعولی مجموعه‌ای سازمان‌یافته از نظرات متظاهر دیگران است که حاصل مجموعه‌ای از رفتارهای شکل‌گرفته بر اساس آموزه‌های رفتار اجتماعی است. من اجتماعی، تبلور ارزش‌ها، هنجارها و اخلاقیات جامعه است. پس هویت هر شخصی لزوماً ذات آن شخص نیست، بلکه

هویت، فرآیند معناسازی است که طی زندگی روزمره و مکانیسم‌های آن ساخته می‌شود. هویت، هرگز ثابت نیست، بلکه متصوّر، متحوّل و پویا است (گیدنر، ترجمه ثالثی، ۱۳۷۷).

هویت از اجزای واقعیت‌های ذهنی است که در رابطه دیالکتیکی فرد با جامعه قرار داشته و در فرآیندهای اجتماعی شدن شکل می‌گیرد و پس از به ظهور رسیدن، به حال خود باقی مانده و یا در برخی موارد، تغییر می‌کند و بر اساس روابط جدید از نو شکل می‌گیرد. فرآیندهای تشکیل‌دهنده هویت اجتماعی، بر اساس ساختار اجتماعی تعیین می‌شوند. هویت نیز که متأثر از روابط اجتماعی است، نسبت به ساختار اجتماعی واکنش نشان داده، باعث تغییر آن شده یا موجب حفظ و بقای آن می‌گردد. ساختار اجتماعی می‌تواند موجب پیدایش انواع هویت اجتماعی در افراد شده و به خوبی قابل تشخیص باشد؛ لذا به وضوح می‌توان هویت فرد آسیایی را از فرد اروپایی تشخیص داد. تنوع هویت‌ها، فرآورده‌های اجتماعی هستند که عناصری نسبتاً ثابت و پایدار دارند (جنکینز، ۲۰۰۸).

هویت اجتماعی خصلت یا خصیصه همه انسان‌ها به عنوان موجودات اجتماعی است و بر درک افراد از خود استوار بوده و ذاتی نیست، بلکه محصول توافق و عدم توافق میان افراد است. آنچه به یک گروه انسانی هویت می‌بخشد، شباهتی است که باعث تفاوت آنها از گروه‌های دیگر می‌شود. «شباهت و تفاوت» معناهایی هستند که افراد آنها را می‌سازند. فرهنگ جوامع بشری نیز فرآیند تفاوت و شباهت را عینیت می‌بخشد. بدین ترتیب، ابزارهای فرهنگی هویتساز هم به نوبه خود باعث شکل‌گیری مقوله‌های هویتی در جوامع بشری می‌شوند. زبان، مذهب، پوشان، علایق زیباشناختی، تفریحات و سرگرمی، ورزش، تغذیه و...، مواردی هستند که باعث شباهت درون‌گروهی و تفاوت برون‌گروهی می‌شوند (جنکینز، ۲۰۰۰).

هویت اجتماعی افراد، بر اساس عضویت آنها در گروه‌های اجتماعی تعیین می‌شود، زیرا هویت به وسیله روابط میان نیروهای فرهنگی و اجتماعی ساخته می‌شود. بنابراین، افراد مانند ابزاری در دست جامعه و فرهنگ‌اند که به واسطه آنها وجود خود را نمایان می‌سازند. این مقوله به‌طور مداوم و روزمره در زندگی افراد ایجاد شده و در فعالیت‌های بازتابی انسان مورد حفاظت و پشتیبانی قرار می‌گیرد (مایرز، ۲۰۰۹).

هویت اجتماعی از نیازهای روانی- اجتماعی کنسکران اجتماعی شکل می‌گیرد و پیش‌نیاز هرگونه زندگی اجتماعی است. هویت اجتماعی امکان برقراری ارتباط پایدار و معنادار روان‌شناسختی با دیگران را- که محور و مبنای زندگی اجتماعی است- فراهم می‌کند. افراد بدون چارچوبی برای تعیین هویت اجتماعی، مانند یکدیگر خواهند بود و هیچ کدام از آنها نمی‌توانند به شکلی معنادار و پایدار با یکدیگر پیوند یابند (اریکسون، ۱۹۶۸)، چرا که فرآیند تمایز یابی میان آنها حادث نشده است و صرفاً با یک جامعه یکنواخت و هم‌شکل مواجه خواهیم بود. پس بدون هویت اجتماعی درواقع جامعه‌ای وجود نخواهد داشت. بنابراین، ساختن و پرداختن نوعی هویت شخصی و اجتماعی امری خطیر است، چون زندگی اجتماعی انسان بدون وجود چارچوبی مشخص از هویت فردی و اجتماعی که به وسیله آن بدایم

دیگران کیستند و خود ما کیستیم غیر قابل تصور است (گیدنز، ترجمه موفقیان، ۱۳۷۸). نتایج مطالعات گوناگون نشان داده است که هویت اجتماعی نقش مؤثری در سلامت روان، سازگاری، ابراز وجود، عزت نفس اجتماعی و نگرش به مهاجرت دارد (مایرز، ۲۰۰۹؛ بامیستر و بوشمن، ۲۰۰۸).

روش تهیه

پرسشنامه هویت اجتماعی با توجه به دو بعد هویت فردی و جمعی برگرفته از نظریات ریچارد جنکینز (۲۰۰۸) توسط صفاری‌نیا و روشن (۱۳۹۰) ساخته شده است. پرسشنامه مذکور پس از ساخته شدن، از نظر مفهومی و دقت به کارگیری کلمات معادل و جمله‌بندی مناسب توسط چند تن از متخصصان روان‌شناسی مورد مقایسه و بازبینی قرار گرفته است. برای رفع نواقص و ابهامات مفهومی و رسیدن به ترکیب‌بندی سلیس و کم‌نقص‌تر، پرسشنامه توسط گروهی از دانشجویان تکمیل و از آنان خواسته شده تا نظرات خود و کلمات و نکات مبهمی را که احتمالاً مخاطب را دچار اشتباه می‌کند علامت‌گذاری کرده و توضیح دهند. این پرسشنامه بر روی ۵۰۰ دانش آموز (۲۵۰ دختر و ۳۰۰ پسر) دیبرستان‌های شهرستان شاهین‌دژ آذربایجان شرقی اجرا شده است.

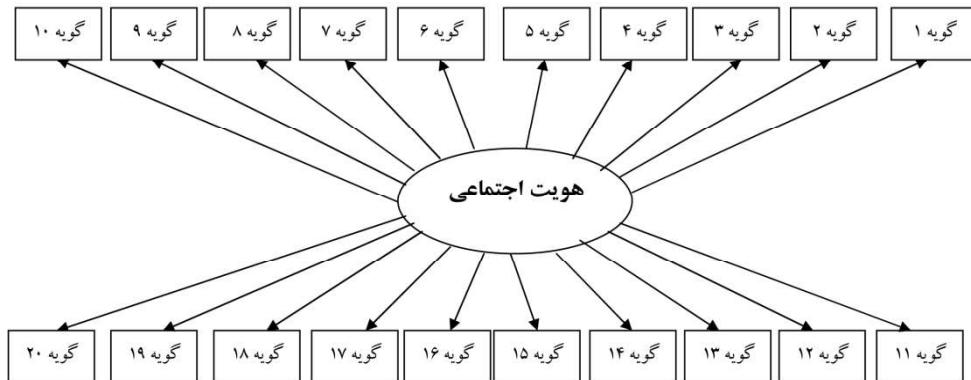
نمره‌گذاری

این پرسشنامه که از نوع مداد- کاغذی و خودگزارش‌دهی است، مشتمل بر ۲۰ گویه می‌باشد که ۱۰ گویه آن نشان‌دهنده بعد فردی و ۱۰ گویه دیگر نشان‌دهنده بعد جمعی است. نمره‌گذاری گویه‌ها بر اساس مقیاس لیکرت پنج درجه‌ای به صورت «کاملاً موافق»^{=۴}، «موافق»^{=۵}، «نظری ندارم»^{=۳}، «مخالف»^{=۲} و «کاملاً مخالف»^{=۱} انجام می‌شود. بنابراین، حداقل و حداکثر نمره کسب شده از این پرسشنامه به ترتیب برابر با ۲۰ و ۱۰۰ خواهد بود. لازم به ذکر است که گویه‌های ۲، ۳، ۴، ۷، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷ به صورت معکوس نمره‌گذاری می‌شوند.

پایایی و روایی

در پژوهش صفاری‌نیا و روشن (۱۳۹۰) پایایی پرسشنامه با استفاده از روش ضریب آلفای کرونباخ برای کل پرسشنامه برابر با ۰/۷۴ و برای گویه‌ها بین ۰/۵۱ تا ۰/۵۸ به دست آمد که میزان رضایت‌بخشی است. همچنین، نتایج پژوهش با استفاده از نظر متخصصان حاکی از روایی صوری پرسشنامه و نتایج تحلیل عاملی اکتشافی و تحلیل مؤلفه‌های اصلی (PC) از طریق چرخش واریمکس مؤید وجود یک عامل دارای ارزش ویژه بزرگ‌تر از یک تحت عنوان «هویت اجتماعی» بوده است.

ساختار عاملی

نمونه پرسشنامه

پاسخ‌دهنده گرامی

این پرسشنامه شامل سوالاتی مربوط به نگرش شما به هویت اجتماعی خودتان است. برای هر سؤال پنج گزینه ممکن وجود دارد. لطفاً گزینه‌ای را که بیانگر احساس شما می‌باشد، علامت بزنید. انتخاب پاسخ برای شما بین گزینه‌های (کاملاً موافق، موافق، نظری ندارم، مخالف و کاملاً مخالف) می‌باشد. لطفاً برای هر سؤال فقط یک گزینه را انتخاب کنید.

ردیف	عبارت	کاملاً موافق	نمایل هستم	بجزی بخواهم	نه	بجزی نمایم	کاملاً نمایم
۱	احساس تعلق به جامعه دارم، به گونه‌ای که بر رفتارم تأثیر می‌گذارد.						
۲	نسبت به پایگاههای اجتماعی آینده خود در دنیای گسترده‌تر اجتماعی حساس شده‌ام و دچار تشویش می‌شوم.						
۳	در مقابل آن همه وسعت انتخاب و امکانات مختلف اجتماعی که در معرض آن قرار دارم، از پای در می‌آیم.						
۴	در گیر فعالیتهایی می‌شوم که ممکن است از نظر اجتماعی برایم زیانبار باشند.						
۵	نسبت به اهداف معینی که از جانب دیگران تعیین می‌گردد، احساس تعهد می‌کنم.						
۶	به مفاهیم یکپارچه‌ای از هویت اجتماعی، چهشت گزینی و جهان بینی						

ردیف	عبارت	کارکرده	محدود	بینایی	نمایش	نماینده	نمایانه
۱	نسبت به آن نائل شده‌ام.						
۷	در عرصه‌های مختلف اجتماعی با نوعی تضاد و تعارض مواجه هستم.						
۸	از مقبولیت اجتماعی لازم برخوردارم.						
۹	در جمع دوستان خود دارای شان و منزلت هستم.						
۱۰	با ارزش‌ها و هنجارهای جامعه بیگانه شده‌ام.						
۱۱	انتظار چندانی از رضایت‌بخش بودن رفتار خودم در آینده ندارم.						
۱۲	نسبت به احساس واقعی، علاقه و باورهای خوبیش بیگانه شده‌ام.						
۱۳	با گوشه نشینی و انزوا خود را از گزند جامعه به حاشیه می‌کشانم.						
۱۴	برای رفتارها و باورهای خود خطوط راهنمایی در اختیار ندارم.						
۱۵	از خود بیگانه شده‌ام.						
۱۶	راههایی را برای رسیدن به اهدافم انتخاب می‌کنم که جامعه آنها را تأیید نمی‌کند.						
۱۷	توانایی جهت بخشیدن به زندگی فردی خودم را ندارم.						
۱۸	به تصویر درستی از نقش و موجودیت خوبیش که سرمنشاییک زندگی متعادل فردی است، دست پیدا کرده‌ام.						
۱۹	توانایی توصیف خوبیشتن را دارم.						
۲۰	از مهارت‌های فردی خود برای دستیابی به حس مشارکت استفاده می‌کنم.						

منابع

- گیدنر، آتونی. (۱۳۷۷). *پیامدهای مادرنیته*. ترجمه محسن ثلانی. تهران: نشر مرکز.
- گیدنر، آتونی. (۱۳۷۸). *جامعه و هویت شخصی در عصر جدید*. ترجمه ناصر موقیان. تهران: نشر نی.
- صفاری‌نیا، مجید. روشن، مریم. (۱۳۹۰). ساخت و هنجاریابی پرسشنامه هویت اجتماعی، مقاله پژوهشی، زیرچاپ.

- Baumeister, R.F., & Bushman, B.J. (2008). *Social psychology*. U.S.A: Thomson Publisher.
- Erikson, E.H. (1968). *Identity, youth and crisis*. New York: W.W. Norton.
- Jenkins, R. (2000). Categorization identity, social processes and epistemology. *Current Sociology*, 48, 7-25.
- Jenkins, R. (2008). *Social identity*. London: Rutledge.
- Myers, D.G. (2009). *Social psychology*. McGraw-Hill Book Company.
- Rogers, W.S. (2008). *Social psychology: Experimental and critical approaches*. McGraw-Hill Book Company.